

УДК [371.124 : 81/821.161.2]:39 (045)

О.Ю.БАРТАШУК,
кандидат історичних наук
(м.Хмельницький)

Професійна спрямованість викладання етнології в системі підготовки українських філологів

У статті проаналізовано особливості викладання соціально-гуманітарної дисципліни «етнологія» в аспекті професійної спрямованості підготовки українських філологів; увага переважно зосереджена на висвітленні міжпредметних зв'язків етнології та української літератури

Ключові слова: етнологія, народна культура, звичаї, традиції, національний характер, міждисциплінарні зв'язки, вчителі української мови та літератури

Постановка проблеми у загальному вигляді... У структурі змісту освітньо-професійної підготовки майбутнього вчителя української мови та літератури серед інших навчальних дисциплін, що відносяться до блоку професійно-предметної підготовки, етнологія займає особливе місце, оскільки вона є могутнім джерелом пізнання своєрідності національного менталітету, характеру та духовності, в ній знаходять вираження історія народу, його моральні цінності, ідеали, обрядові та господарські традиції і звичаї, звичаєве право, своєрідність побуту та матеріальної культури.

Саме тому, при складанні навчального плану для підготовки філологів зі спеціальності «українська мова та література» у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії при виборі між народознавством та етнологією останній дисципліні було надано перевагу. При цьому, насамперед, виходили із тих міркувань, що це наука, яка не лише вивчає повсякденне життя, культуру й побут народів у їх історичній динаміці, але також брався до уваги той аспект, що етнологія найефективніше з-поміж інших наук визначає історичну динаміку трансформації національних культур [1, с.5], а не лише фіксує певний часовий зріз певного культурного чи суспільного явища, що є предметом її споріднених дисциплін – етнографії та народознавства.

Основна мета вивчення етнології в системі підготовки українських філологів – розширити та поглибити знання студентів з історії, культури, побуту українського й та інших народів, що населяють його територію; сприяти поглибленню вивчення народних традицій, світоглядних уявлень, формувати поняття про їх історичну динаміку; подати цілісне уявлення про механізм формування національних цінностей, духовного потенціалу народу, шляхи досягнення міжетнічної злагоди; передбачати хід і наслідки етнокультурних та національних процесів у царині матеріальної та духовної культури [2, с.2].

Аналіз досліджень і публікацій... Прихильниками активного використання здобутків народної педагогіки й дидактики як складових етнології у навчанні та вихованні молоді були провідні педагоги та мислителі минулого (Г.Сковорода, К.Ушинський, І.Огієнко, Г.Ващенко, В.Сухомлинський та ін.).

Потенціал використання знань із царини народної педагогіки в системі підготовки майбутніх учителів та вихованні громадян розглядав визначний подільський науковець В.Струманський [3; 4].

Вперше структуру української народної педагогіки як складової педагогіки визначив М.Стельмахович, розкривши її виховний потенціал як у справі виховання підростаючих поколінь, так і її значення в системі підготовки педагогічних кадрів для національної школи [5].

Найповніше міждисциплінарні зв'язки етнографії у площині взаємодії з іншими предметами соціально-гуманітарного циклу та фаховими дисциплінами при формуванні професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей проаналізував О.Лук'янченко, зауваживши, що особливістю викладання етнографії як соціально-гуманітарної дисципліни в інституті культури є її методична універсальність: з одного боку, це надання академічних знань з предмета, а з іншого – посилення їх практичної значущості, формування професійного мислення в сприйнятті навколишнього світу [6].

В цілому, аналіз літератури засвідчив переважну увагу науковців та методистів до розкриття ролі історії як навчальної дисципліни у системі формування професійної компетентності вчителів української мови та літератури, при цьому предметне поле етнології як однієї із наймолодших історично-гуманітарних наук окремо не аналізувалося, що значно актуалізує предмет нашого дослідження.

Формулювання цілей статті... Саме під кутом зору визначення методичної універсальності даної дисципліни в системі підготовки українських філологів, розглянемо ми етнологію у цій статті, *мета якої* полягає у визначенні потенціалу професійної спрямованості етнології як навчальної дисципліни із зосередженням дослідницької уваги, насамперед, на з'ясуванні ефективності міжпредметних зв'язків етнології й української літератури у процесі підготовки вчителів української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу... Аналіз змісту програми з етнографії свідчить, що знайомство з багатьма темами даної дисципліни передбачає оволодіння знаннями, котрі майбутніх вчителів української мови та літератури вчать мислити з позицій професійних інтересів. До прикладу, суто практичне, а не лише пізнавальне значення має тема «Історико-етнографічне районування України», оскільки збагачує знання студентів розумінням єдності та регіональної своєрідності окремих регіонів України, на що неодноразово буде акцентовано увагу при вивченні творів шкільної програми з української літератури. Зокрема, зануритись у царину народної філософії та побуту українців історико-етнографічних регіонів Карпат та Волині учні мають потребу під час вивчення повісті М.Коцюбинського «Тіні забутих предків» та драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Водночас при аналізі даних творів актуалізуються знання з тем «Народні знання та уявлення. Основні види первісних світоглядних уявлень українців: їх характеристика та сучасні ремінісценції. Символічне навантаження першоелементів світу (земля, вода, вогонь) та їх прояви в обрядовості українців» і «Традиційна духовна культура українців, її динаміка. Світоглядні уявлення. Демонологія», оскільки подані авторами художні картини зберегли відбиток законсервованих язичницьких культурних кодів двох етнічних груп українців – гуцулів та волинян: міфічні персонажі; одухотворення природи, закорінені у первісних віруваннях персонажів; культ світових стихій – води, вогню та повітря, що потужно впливають на долю людини. Пов'язана із кліматичними, календарними, ландшафтними станами довкілля українських етнорегіонів і ритуалізована праця персонажів обох творів, що відбувається на лоні природи і є певним священнодійством, як і весь хід життя персонажів.

Вивчення багатьох творів української літератури зі шкільного курсу також тісно пов'язане із темою «Етнічний склад населення України. Народи та народності. Культура та побут національних меншин України. Історичні процеси та міжетнічні взаємини. Поняття «етнос», «субетнос», «етнікос», «національна меншина».

На перетині етнографії та психології розглядаються теми, пов'язані із формуванням уявлення про ментальність та особливості національного характеру українців, у ході якої розроблено систему вивчення основних рис характеру, темпераменту, загальноприйнятих норм і правил поведінки представників різних етнографічних груп та створено їх психолого-етнічні характеристики із залученням уривків із низки художніх творів зі шкільного курсу української літератури та аналізу їх персонажів. Зокрема, ознайомитись із характеристикою особливостей національного характеру та національного виховного ідеалу, що також належать до царини етнології, варто із залученням п'єси О.Коломійця «Дикий Ангел». Образ Платона Ангела, який для сучасної молоді видається надто суворим, аж дещо жорстоким, може стати ілюстрацією постулатів народної педагогіки, влучно викристалізованих у пареміях: «Дитину в сім'ї треба любити так, щоб вона цього не бачила» та «Щоб порядних дітей мати, треба вчить їх працювати».

Звичайно, перша порада, виплекана національним виховним ідеалом, спроможна викликати жваві дискусії в середовищі підлітків. Однак, звернувшись до тексту художнього твору, вони зможуть знайти підтвердження народній мудрості. Допоможе в цьому і порівняльна характеристика виховного впливу обох батьків: «дикого» Ангела, що результатом його виховання стала роботяща, дружна сім'я, члени якої будують своє життя за законами справедливості й поваги до батьків; та спокійного, доброго й справедливого на словах? сусіда Крячка, що виростив ледачого сина-гульця, який «п'є та батька за петельки хапає». Варто співставити результати виховної системи Платона Ангела із українським виховним ідеалом, що містить і такі якості як ощадливість та працьовитість. Майбутні вчителі української мови та літератури повинні усвідомити, що саме міцна, працьовита та дружна родина Ангелів відповідає національному ідеалу, за яким родина завше була найважливішою підвалиною життя суспільного, а значить? і державного.

Серед низки самостійних творчих завдань ми передбачаємо перш за все такі, що мають практичну професійну спрямованість. На даному етапі провідним методом обираємо метод ситуативного моделювання, коли максимально наближуємо процес навчання до реальних умов професійної діяльності, тобто моделюємо ситуацію, за якої мають проявитися отримані знання й уміння з курсу етнології. Наведемо деякі з цих завдань: так під час вивчення теми «Родинні обряди та звичаї, їх еволюція й етнокультурна динаміка» студенти отримують завдання дослідити структуру традиційного українського (в нашому випадку – подільського) весілля. Матеріали

етнологічного характеру рекомендовано знаходити за різними джерелами: як у етнографічній літературі (посібниках, матеріалах українських етнографів, архівних описах, фахових журналах, спеціальних регіональних губернських виданнях XIX – початку XX ст.), так і в численних художніх творах («Маруся» Г.Квітки-Оснотенка, «НазарСтодоля» Т.Шевченка, «Кайдашева сім'я» І.Нечуя-Левицького, «Земля» О.Кобилянської, «Оддавали Катрю» Григора Тютюнника та ін.).

Аналіз знайдених етнографічних матеріалів про усі три цикли традиційної народної весільної драми (передвесільного, власне весілля та післявесільного) у подальшому матиме практичне застосування при вивченні перерахованих та інших літературних творів зі шкільної програми. Зокрема, актуальними вони будуть під час знайомства із оповіданням Григора Тютюнника «Оддавали Катрю», оскільки проблематика даного твору, по суті, зав'язана на різниці між відзначенням весілля в українському селі «по-старому» та «по-новому».

Етнологія допоможе у пошуках відповіді на питання: чому «Тепер така мода пішла, що по-нашому вже нічого не роблять», висловлене в цьому ж оповіданні одним із героїв.

Як правило, вивчення еволюції та етнокультурної динаміки родинної обрядовості ілюструється залученням картин похорону Івана Палійчука із твору М.Коцюбинського «Тіні забутих предків», що супроводжується коментарями з позиції різночасової регіональної та локальної своєрідності похоронної обрядовості.

Студенти можуть спробувати зробити висновки про причини значного ритуального спрощення обрядовості календарного циклу при вивченні теми «Календарна обрядовість українців, її еволюція та історична динаміка», наводячи описи календарних циклів чи окремих свят із низки художніх творів («Дитинство», Ю.Яновського, «Зачарована Десна» О.Довженка, «Гуси-лебеді летять» М.Стельмаха та ін.), що активізує їх професійну компетентність та розвиває пізнавальні інтереси.

Не обійтись без залучення художніх текстів із курсу української літератури і під час вивчення теми «Формування національної символіки та джерела її пізнання», коли художні тексти стануть власне одним із джерел такого розуміння, а в кінцевому результаті, етнологічні знання зі сфери народної української символіки сприятимуть кращому розумінню змісту та проблематики самих творів. Доречно знову звернутися до творчості Григора Тютюнника, оскільки, при вивченні новели «Три зозулі з поклоном» вчитель літератури змушений буде звернутися до аналізу інваріативних ознак символу зозулі (порівняти, яка символіка цього птаха в загальноукраїнському контексті, визначити його подільський варіант та окремо зупинитися на аналізі розуміння цього символу у тому історико-етнографічному регіоні, де сформувався як особистість автор новели). Крім того, окремого пояснення вимагатиме символіка числа «три» як у контекстів даного твору, так і в системі сакральних чисел українців.

Висновки... Цілком очевидно, що професійна спрямованість етнології як одна із провідних науково-методичних рис вивчення дисципліни в системі підготовки українських філологів, сприяє розумінню явищ, що вивчаються, їх специфіки в низці суміжних дисциплін, формує спеціальні навички, уміння використовувати отримані знання в системі професійно орієнтованих дисциплін та закріплює професійно значущі характеристики молодих спеціалістів. Не викликає сумніву також те, що міждисциплінарні зв'язки етнології із фаховими дисциплінами, зокрема, із українською літературою, в системі підготовки українських філологів методично обґрунтовані, оскільки їх взаємодія є наслідком цільового, об'єктивного й змістового співпадання, певної бінарності на різних методичних рівнях, як це засвідчив проведений нами аналіз єдності та взаємодоповнюваності знань із багатьох тем курсу «етнологія» з творами шкільної програми з предмета «українська література».

В цілому, реалізація професійної спрямованості у викладанні «етнології» значно активізує навчально-пізнавальну діяльність студентів філологічного профілю.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані як у русло аналізу ефективності міжпредметних зв'язків етнології з іншими фаховими та загальноосвітніми предметами в системі підготовки українських філологів, так і на практичну реалізацію міжпредметних зв'язків літературних творів та етнологічних матеріалів у контексті реалізації курсових та дипломних робіт зі студентами спеціальності «вчитель української мови та літератури».

Список використаних джерел і літератури:

1. Українська етнологія : навч. посіб. / за ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – 400 с.
2. Барташук О. Ю. Етнологія : Робоча програма для студентів II ОКР «бакалавр» зі спеціальності «вчитель української мови та літератури» факультету початкової освіти та філології ХГПА / О. Ю. Барташук. – Хмельницький, 2011. – 38 с.
3. Стельмахович М. Народна педагогіка / Мирослав Стельмахович. – К. : Рад. школа, 1985. – 312 с.

4. Струманський В. Педагогіка народно-побутового життя української людності : посіб. для учителів українознавства / Василь Струманський // Рідна школа. – 1996. – №9. – С. 31–50.
5. Струманський В. Структурний зміст виховного середовища української етнопедагогіки / Василь Струманський // Рідна школа. – 2000. – №4. – С. 13–15.
6. Лук'янченко О.Г. Професійна спрямованість викладання «етнографії» в мистецькому виші [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/psmkp/2010_12/Lukjanchenko.html – Назва з екрана.

Анотація

А.Ю.Барташук

Професійна направленість преподавания этнологии в системе подготовки украинских филологов

В статье проанализированы особенности преподавания социально-гуманитарной дисциплины «этнология» в аспекте профессиональной направленности подготовки украинских филологов; внимание прежде всего обращено к междисциплинарным связям этнологии и украинской литературы

Ключевые слова: этнология, народная культура, обрядность, традиции, национальный характер, междисциплинарные связи, учителя украинского языка и литературы.

Summary

O.Yu.Bartashuk

Professional Orientation of Teaching Ethnology in the System of Ukrainian Philologists Preparation

Peculiarities of teaching social-humanitarian discipline "ethnology" in the aspect of professional orientation of Ukrainian philologists preparation are analysed in the article; attention is paid to inter-discipline connections of ethnology and Ukrainian literature.

Key words: ethnology, folk culture, rites, traditions, national character, inter-discipline connections, teachers of Ukrainian and literature.

Дата надходження статті: «3» вересня 2012 р.

УДК 37.014(045)

JÓZEF BEDNAREK,

*profesor nadzwyczajny, doctor habilitowany,
(Warszawa, Polska)*

Nowe kompetencje społeczno-medialne XXI w.

Tworzenie społeczeństwa informacyjnego, a następnie społeczeństwa wiedzy i ich wyzwania rodzą potrzebę kształtowania nowych kompetencji społeczno-medialnych. Ich znaczenie i miejsce w kontekście nowych szans i zagrożeń najnowszych mediów cyfrowych oraz interaktywnych technologii jest szczególne. Ostatnie wyzwania dotyczą najnowszych przemian związanych z zagrożeniami cyberprzestrzeni i świata wirtualnego. Z tego też powodu kompetencje te są wyjątkowo ważne i przydatne, już nie tylko dla pedagogów i nauczycieli, ale także dla każdego człowieka.

Rozwój i zastosowanie mediów cyfrowych oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych wpłynęło także na największe przekształcenia w edukacji i funkcjonowaniu człowieka. Z tego też powodu nowe kompetencje społeczno-medialne nabierają nowego wymiaru i stają się najważniejszym wyróżnikiem aktywności i innowacji człowieka.

Skutkiem wprowadzenia elektronicznych środków komunikowania masowego, był przekaz audiowizualny który doprowadził do kolejnego, wielkiego przełomu w przekazywaniu informacji i wiedzy. Intensywny rozwój techniki wideo, telewizji satelitarnej, telewizji kablowej powoduje, że urządzenia te stopniowo wypierają i zastępują proste środki dydaktyczne i maszyny. Jednocześnie powstające coraz bardziej złożone urządzenia są systematycznie udoskonalane, a systemy komputerowe, stosowane także w automatyzacji procesu kształcenia, zapewniają optymalizację działań edukacyjnych.

Obecnie mamy piątą, największą i najważniejszą przełom edukacyjny, łączący się z mediami interaktywnymi, Internetem, telewizją cyfrową, telefonią komórkową. Te urządzenia cyfrowe zapewniają nie tylko multimedialną i komunikacyjną łączność, ale także globalny zasięg połączony z interaktywnością. Cechy te mają wpływ na nową siłę reklamy, jej sugestywność, tożsamość każdego podmiotu, stającego się często przedmiotem oddziaływań wychowawczych.

W przyszłości interaktywne media cyfrowe będą miały jeszcze większy wpływ na każdą działalność, która przepełniona informacją staje się podstawowym tworzywem nowoczesnego e-społeczeństwa wiedzy. Z tego powodu znaczenie i miejsce wiedzy w kształceniu i doskonaleniu ustawicznym są tak ważne. Oddziaływanie nowych mediów ma swój kontekst teoretyczny i praktyczny.